

Az utánzás szerepe az anyanyelv elsajátításában

1. Az utánzás problémája a nyelvpszichológiában és a pszicholingvisztikában. A vizsgálat céljai

A nyelvelsajátítás és az utánzás kapcsolatának problémája fontosságát, elméleti súlyát tekintve a nyelvi fejlődés és a nyelvtanulás kutatásának központi kérdései közé tartozik. Az elmúlt évszázad nyelvelsajátítási kutatásának fordulópontjain, az elméleti váltások időszakában nem egy esetben ez a kérdés vált a rivális elméletek próbakövévé: az utánzás nyelvelsajátítási szerepének megítélése körül éleződött ki a vita mintegy egy évszázaddal ezelőtt a nativista és az empirista, majd, mintegy negyedszázada, a behaviorista és a generativista irányzatok között.

A XIX. sz. utolsó negyedében és a XX. sz. első negyedében virágzó nyelvpszichológiai irányzat nativista pszichológusai (pl. Ament, Compayré) úgy vélték: az utánzás a nyelv elsajátításának csupán az egyik – a gyermek önálló nyelvalkotó tevékenységéhez képest másodlagos – eszköze. A környezet nyelvének hatásai a gyermekben felébredő „utánzási ösztön” (l. Compayré 1900, 314) működése által, ennek közvetítésével szabnak határt a gyermek önálló nyelvteremtő tevékenységének. Az utánzás folyamatát s e folyamat eredményeit mind a hangalak, mind a jelentés szintjén erőteljesen befolyásolja a gyermek szubjektuma: észlelésének pszichofiziológiai korlátai, valamint a benne működő „feltalálási ösztönnek” az utánzás folyamatát keresztező működése.

Az empirizmus hívei (Preyer, Wundt, Meumann) viszont az utánzást a nyelvelsajátítás legalapvetőbb eszközének tekintették. Az ő felfogásuk szerint a kisgyermek az utánzás révén lép először kapcsolatba a környezetében hangzó beszéddel, s lép át ezáltal a maga alkotta (Preyer kifejezésével élve „autogenetikus”) hangok világából a környezetétől hallott hangok és hangkomplexumok, a „külső nyelvi forma” elsajátításának az útjára. Az empirista felfogás szerint a hangutánzás és a vele párhuzamosan, ám tőle különállóan fejlődő nyelvmegértés összekapcsolódásával alakul ki az értelmes utánzás (Meumann 1903, 25), illetve a szavak értelmes használata, a közlési céllal létrehozott nyelvi megnevezés (Wundt 1900, I, 271).

Az empirista és nativista álláspont szintézisét valósította meg W. Stern, aki az utánzás alapvető fontosságának elismerése mellett arra is rámutatott, hogy ennek folyamata korántsem mechanikus jelenség: azt, hogy a kisgyermek mit és hogyan utánoz, bizonyos belső adottságai, diszpozíciói, valamint nyelvi fejlődésének adott szintje határozza meg. Az utánzás – akárcsak a gyermek lelki fejlődésének egyéb

jelenségei – a külvilágból eredő ingerek és a gyermekben öntudatlanul ható belső tendenciák, diszpozíciók állandó együtt hatásának, „konvergenciájának” eredménye (Stern 1907, 192³).

Nyelvelsajátítás és utánzás kapcsolatának kérdése a pszicholingvisztikának a transzformációs generatív elmélet által fémjelzett korszakában került ismét a figyelem – és a kiélezett polémiák – kereszttüzébe. A generatív nyelvelmélet központi gondolatai: a nyelvi tevékenység kreativitása, szabály irányította jellege, és az absztrakt nyelvi szabályrendszernek – a nyelvtannak – a nyelv elméleteként való felfogása az utánzás nyelvelsajátítási szerepének radikális tagadásához vezettek.

Ez a kezdeti merev elméleti álláspont a gyermeknyelvi utánzás lassan meginduló empirikus vizsgálatának ellentmondásos eredményei, a pszicholingvisztika belső fejlődése és a nem generatív irányzatokkal folytatott polémiák hatására fokozatosan árnyaltabbá vált. Ezt a folyamatot nagymértékben elősegítette, hogy a mondatközpontú gyermeknyelv-kutatás korszakán túljutva a kutatók egyre nagyobb figyelmet szenteltek a többi nyelvi szint – elsősorban a szemantika és a szókincs – elsa-játításának, és a kisgyermek utánzásait ez utóbbiak szempontjából is vizsgálni kezdték.

Ezen túl az idők folyamán más tekintetben is megváltozott az érdeklődés iránya, súlypontja a gyermeknyelvi utánzás kutatásában. A vizsgálat tárgya ugyanis kezdetben leginkább az utánzó kisgyermek nyelvi teljesítménye volt. Ekkor a kutatók a kiválasztott mutatók szerint összehasonlítva a gyermek utánzásait és spontán megnyilatkozásait, arra a kérdésre kerestek választ, hogy vajon az előbbieket az utóbbiakhoz képest azonos vagy magasabb fejlődési szintet képviselnek-e. (Azaz – másképpen fogalmazva – progresszív-e az utánzás a nyelvi fejlődés szempontjából vagy sem.) A későbbiekben viszont – részben a folyamatközpontú pszicholingvisztikai modellek hatására (erről l. Pléh 1980) az érdeklődés homlokterébe az utánzás belső tényezői kerültek. A gyermeknyelvi utánzás vizsgálatának központi problémájává ekkor a szelekció kérdése vált, az elemzés célja pedig annak körülhatárolása, illetve eldöntése lett, hogy a környező nyelvi ingerek tömegéből mit választ a kisgyermek, amikor utánzó, és miért választja, amit választ.

A gyermeknyelvi utánzás eltérő meghatározása, az empirikus vizsgálatok során alkalmazott eltérő kutatási szempontok és módszerek (mindezekről l. Réger 1986), valamint az egyes gyermekek nyelvi fejlődésében tapasztalható individuális különbségek miatt e kutatások eredményei korántsem mentesek az ellentmondásoktól. Általában azonban elmondható, hogy az elmúlt két évtizedben – a kutatások fő irányát tekintve – egyfajta fordulat következett be az utánzás nyelvelsajátítási szerepének a megítélésében.

A korai – a hatvanas évek közepétől a hetvenes évek elejéig tartó – korszakban végzett empirikus vizsgálatok – úgy tűnt – az utánzás tanulási funkcióját tagadó álláspontot támasztják alá. Így Ervin (1964) 22–25 hónapos kisgyermek utánzásainak és spontán megnyilatkozásainak szórendi szabályait összevetve úgy találta, hogy a vizsgált gyerekek többsége a megnyilatkozások e két típusát azonos szabályok segítségével szerkesztette meg. Spontán nyelvi teljesítmény és utánzás viszonyának kérdésében, kevésbé finom elemzéssel, de lényegében azonos eredményre jutott R. Brown

és U. Bellugi is a nyelvelsajátítás néhány alapvető folyamatának szentelt írásukban (Brown–Bellugi 1964). Két longitudinálisan tanulmányozott kisgyermek (a Brown későbbi munkáiból jól ismert Éva és Ádám) korai nyelvi megnyilatkozásait vizsgálva úgy találták, hogy a terjedelem megkötöttsége, a mondatösszehosszúság – amely ebben a korszakban még a nyelvtani komplexitás ekvivalense – e kétféle nyelvi teljesítményben azonos.

Az utánzás tanulási funkciójának szkeptikus megítéléséhez további érveket szolgáltatott Rodd és Braine módszertani szempontból is igen érdekes vizsgálata (Rodd–Braine 1970), amelynek során 21–28 hónapos gyermekekkel folytatott természetes társalgás keretében mintegy „beépítve”, a felnőtt beszédpartnernek magas gyakorisággal használtak bizonyos – a vizsgált gyermekek nyelvi fejlődésének adott pontján kritikus – nyelvtani szerkezetű típusokat. E beépített kritikus megnyilatkozások spontánul bekövetkező utánzásait vizsgálva azt találták, hogy a gyerekek az utánzás során aktívan feldolgozták – tehát adott nyelvtani tudásuknak megfelelően újraalakították – a modell mondatokat, aminek következtében azok igen kevéssé különböztek spontán megnyilatkozásaiktól. (Hasonló következtetésre jutott Slobin és munkatársa azonos korú kisgyermek kiváltott utánzásainak elemzése során, l. Slobin–Welsh 1971.)

A gyermeknyelvi utánzás jelentőségét tehát a fenti tanulmányok szerzői lényegében azonosan ítélték meg: egyaránt úgy vélekedtek, hogy a nyelvtani fejlődés folyamatában nem hárul lényegesebb szerep a korai nyelvi tevékenység e típusára; a kisgyermek nyelvi tevékenységét – legyen az utánzás vagy spontán megnyilatkozás – a kompetencia aktuális szintje határozza meg, az utánzás tehát a gyermekek adott nyelvi fejlettségi szintjéhez képest nem „progresszív” jelenség. A hetvenes évek elejétől azonban különböző kísérleti adatok, illetve természetes kommunikációs helyzetben tett megfigyelések, a kisgyermek utánzásainak átfogóbb – az elemzés hatókörében tágabb, módszertanilag pedig finomabb – vizsgálata fokozatosan kikezdte az utánzás jelentőségét alábecsülő álláspontot. Így pl. Slobin éppen Brown és Bellugi adatainak finomabb, az utánzás kontextusát is figyelembe vevő elemzésével állapította meg, hogy a felnőttek ún. kibővítéseit követően (vagyis olyan mondatok után, amelyekben a felnőtt a kisgyermek hiányos, tökéletlen mondatait nyelvtanilag jól formált módon, megfelelően kiegészítve ismétli meg) megnő a nyelvtanilag progresszív utánzások valószínűsége (Slobin 1968).

Shiple et al. (1969) egy – eredetileg a nyelvi kompetencia terjedelmének pontosabb felmérését célzó – kísérletükben azt tapasztalták, hogy a vizsgált 18–33 hónapos gyermekek olyan típusú felnőtt megnyilatkozásokra adtak gyakrabban utánzások választ, amelyeket nyelvtani fejlődésük adott szintjén szabálytalannak vagy rendhagyónak kellett tartaniuk. Ezen túl pedig az értelmetlen szavakat tartalmazó kísérleti mondatokra általában nagyobb arányban válaszoltak utánzással, mint a szerkezetileg hasonló, de valódi szavakból álló mondatokra. Mindebből a szerzők arra következtettek, hogy az utánzás mégiscsak játszik bizonyos szerepet új szerkezetek, új nyelvi elemek elsajátításában. Ezt a feltevést a továbbiakban E. Lieven Ryan (1973) által ismertetett adatai is megerősítették. Eszerint a vizsgált kisgyermek korai utánzásainak szóanyagában az eltérő szavak („type”-ok) százalékos aránya csaknem kétszerese volt a spontán beszédanyagban kimutatható aránynak; az egyszavas korszak után megjelenő többsza-

vas mondatok pedig igen nagy arányban az anya megelőző megnyilatkozásainak teljes vagy részleges megismétlését tartalmazták.

Az utánzás ilyen irányú – nem szükségszerű, de lehetséges – szerepét a nyelv elsajátításában jóval nagyobb beszédanyag szisztematikus elemzésével igazolták Bloom és munkatársai (1974). A három szerző – választ keresve arra a kérdésre, hogy utánoznak-e – és ha igen, akkor mikor és miért utánoznak – a gyerekek, 6 kisgyermek nagy mennyiségű beszédanyaga alapján megvizsgálta az utánzás mennyiségét, ennek időbeli alakulását az egyes gyermekek beszédanyagának egymást követő mintáiban, valamint a lexikai elemek és a többszavas konstrukciók használatának alakulását a spontán megnyilatkozásokban és az utánzásokban.

A szerzők első fontos megállapítása (amely részben talán magyarázza is a korábbi, egymásnak ellentmondó véleményeket e kérdés irodalmában), hogy az egyes gyerekek nyelvi anyaga az utánzás mennyisége tekintetében nagy eltéréseket mutatott, ugyanazon gyerek egymást követő beszédmintáiban azonban az utánzás aránya nagyjából hasonló maradt, vagyis a vizsgált perióduson belül egyes gyerekek következetesen utánozták, mások pedig következetesen nem utánozták felnőtt beszédpartnereik megnyilatkozásait. Az utánzások és a spontán beszédanyag összehasonlító elemzése pedig azt mutatta, hogy az „utánzó” gyerekek leginkább olyan szavakat, illetve szintaktikai-szemantikai kombinációkat utánoztak, amelyek már nem voltak számukra teljesen ismeretlenek, de még nem is váltak részévé produktív nyelvi kompetenciájuknak: a fejlődés útja mind nyelvtani, mind lexikai tekintetben túlnyomóan imitatív használatól a túlnyomóan spontán használat irányába vezetett.

Az utánzás tehát e szerzők megállapítása szerint szelektív jelenség, a nyelvi „input” aktív feldolgozásának, új szerkezetek és nyelvi elemek tanulásának és gyakorlásának eszköze. Bár az utánzás ilyen szerepét egyes kísérleti eredmények (Leonard–Kaplan 1976) cáfolni látszottak, a természetes nyelvi anyagon végzett elemzések többsége (pl. Moerk 1977; Moerk–Moerk 1979; Ramer 1976; Stine–Bohannon 1983) úgy tűnik, Bloom és munkatársai megállapításának helyességét igazolja.

A gyermeknyelvi utánzás kutatásának itt vázolt szakaszain végigtekintve megállapíthatjuk: az utánzás nyelvpszichológiai és pszicholingvisztikai kutatása – az elméleti keretek alapvetően eltérő mivoltán túl – két fő ponton mutatkozik különbözőnek:

1. Az utánzás tanulási funkcióját illetően: a nyelvpszichológiai kutatás – ezen belül elsősorban az „empirista” irányzat – az utánzásnak igen nagy szerepet tulajdonított a hangalak, a „külső nyelvi forma” elsajátításában, míg a pszicholingvisztika az utánzás ilyen irányú funkcióját (egy-két, elsősorban gyakorlati célt szolgáló kísérlettel) (pl. Leonard et al. 1978) eltekintve egyáltalán nem vizsgálta.

2. A kutatott jelenség jellegét, sajátosságait illetően: a nyelvpszichológia kutatói a gyermeknyelvi utánzást nem tekintették statikus, a fejlődés egymást követő szakaszain át változatlan jelenségnek (Stern és az „empiristák” például egyaránt megkülönböztették a korai fejlődési korszakot jellemző, a hangalak reprodukciójára irányuló, papagájszerű „értelmetlen” utánzást és a később megjelenő, szelektív, „értelmes” utánzást.) Ezzel szemben a pszicholingvisták a gyermeknyelvi utánzást funk-

cióiban, sajátosságaiban változatlan jelenségként kezelték.¹ (Ez a statikus szemléletmód elsősorban annak köszönhető, hogy a pszicholingvisták – mondatközpontú beállított-űgük miatt – általában a gyermek nyelvi fejlődésének viszonylag késői szakaszában, az intenzív grammatikai fejlődés korszakában, s akkor is gyakran csupán a fejlődés egy meghatározott pontján vizsgálták a gyermeknyelv e jelenségét.)

Az itt ismertetett kutatás – a kutatók résztémák és a kutatási célok tekintetében – a közvetlen pszicholingvisztikai előzményeken túl a nyelvpszichológiai tradícióból is tudatosan merített.

A gyermeknyelvi utánzás vizsgálata során a következő kérdésekre próbáltunk meg választ adni:

1. Felhasználták-e az utánzást tanulás vagy gyakorlás céljaira – s ha igen, a nyelv elsajátításának milyen részterületein használták fel – a vizsgált magyar anyanyelvű kisgyermekek?

2. Tapasztalható-e valamiféle változás az utánzás funkcióiban és jellegében a vizsgált gyermekek nyelvi fejlődésének egymást követő szakaszaiban?

Az utánzás lehetséges tanulási szerepét a nyelvi fejlődés három részterületén: a szókincs, a nyelvtan, valamint a „külső nyelvi forma”: a szavak köznyelvi hangalakjának az elsajátítása szempontjából vizsgáltam.

A jelen kutatásban az utánzás liberálisabb meghatározását (l. Snow 1981) fogadtam el. Tehát utánzásnak tekintettem egyrészt az eredeti felnőt megnyilatkozás pontos vagy redukált megisméltését (amelynek során a gyermek vagy megtartotta vagy megváltoztatta a modellmondat eredeti dallamintáját). Utánzásként kezeltem azonban a modell olyan megisméltését is, amelynek során a gyermek az eredeti modellmondaton egyéb változtatást (mint pl. új elem hozzáadása, behelyettesítés, nyelvtani átalakítás) is végrehajtott, amennyiben az eredeti mondatból legalább egy „tartalmas szót” megtartott. (Az alkalmazott utánzási kategóriák részletesebb leírását l. Réger 1986.)

Az utánzás potenciális modelljeként a gyermek megnyilatkozását megelőző két utolsó felnőt megnyilatkozást vettem figyelembe. (Az esetek túlnyomó többségében – 90,3%-ában – azonban a gyermekek a közvetlenül megelőző felnőt megnyilatkozást utánozták.)²

¹ Erre utal egyebek között az a tény is, hogy 3-8 éves gyermekekkel végzett verbális utánzás-kísérletek eredményeit minden kétely nélkül általános érvényűnek – tehát a jóval fiatalabb, 2 éves kor körüli gyermekek utánzását is jellemzőnek – tekintették (l. pl. Scholes 1970; Whitehurst–Vasta 1973).

² Az elemzésből tehát kimaradtak az ún. „késleltetett utánzás” („delayed imitation”; „imitation déferrière”) esetei: az utánzásnak az a típusa, amikor a modellt és annak reprodukcióját nagyobb időbeli távolság – például néhány óra vagy néhány nap – választja el. Ennek vizsgálatára ugyanis a jelen kutatásban alkalmazott adatgyűjtési módszer nem alkalmas. Túl ezen, a késleltetett utánzás különválasztását az is indokolja, hogy feltehetően az e két jelenség alapját alkotó pszichológiai folyamatok is erősen különböznek (erről l. Réger 1984).

2. Módszerek

2.1. A vizsgált alanyok

A vizsgált alanyok két gyermek, egy kisfiú és egy kislány voltak, akiknek beszédfejlődéséről kb. két éven át, másfél évestől három és fél éves korig rendszeres időközönként (kezdetben hetenként, később minden 3., 4. héten) naplójegyzeteket és magánfelvételeket készítettem. A kisfiú, Balázs, elsőszülött, a kislány, Vilma pedig második gyermek volt, szülei felsőfokú végzettséggel rendelkeztek.

2.2. Az adatgyűjtés és az elemzett anyag kiválasztása során alkalmazott eljárások

A megfigyelésekre, illetve hangfelvételekre természetes beszédhelyzetben került sor, a regisztrált anyag a kisgyermek és népes családjuk tagjai (anya, apa, nagyszülők, testvér, egyéb rokonok), valamint a kisgyermek és a vizsgálatvezető közötti beszédeseményeket tartalmazza. (A Vv. az egyik gyerek esetében a család közeli rokona volt, a másik esetében pedig a szülők baráti köréhez tartozott – tehát egyikük számára sem volt idegen – s a mintegy két éven át tartó rendszeres látogatás során mindkét gyerekekkel igen jó érzelmi kapcsolatba került.)

Az utánzás fenti szempontok szerinti elemzésére Vilma esetében egy – a kislány beszédfejlődésében döntőnek bizonyult – időszak, az 1;10 és 2;1 kor közötti három hónap felvételei közül választottam ki három beszédmintát. Balázs esetében a kutatás ennél jóval nagyobb fejlődési szakaszra: az 1;7 és 2;4 kor közötti kilenc hónapra terjedt ki. Ezen belül az első három hónapban – tekintettel arra, hogy Balázs ekkortájt még igen keveset utánzott és egyáltalán, igen keveset beszélt – a beszédfejlődési naplóban és a szalagokon található valamennyi utánzást figyelembe vettem, az ezt követő fél év nyelvi anyagából pedig hónaponként egy kiválasztott beszédminta utánzásait elemeztem. Az utánzás tanulási funkcióinak vizsgálatakor a kiválasztott beszédminták utánzásait a beszédfejlődési naplókban és a hangszalagokon rögzített teljes nyelvi anyag adataival vettem egybe a leírt szempontok szerint. (A teljes nyelvi anyag Balázs esetében kb. 10 000, Vilma esetében pedig mintegy 7300 megnyilatkozást jelentett.)

Az egyes beszédmintákra vonatkozó alapvető adatokat (kor, a nyelvi fejlettség ÁM-ban megadott mutatója, a felvétel időtartama, az összes megnyilatkozás, ezen belül az utánzások száma, az utánzások százalékos aránya az egyes beszédmintákban) az 1. táblázat tartalmazza.

Balázs adatai között az I., II. és III. adatsóport esetében a beszédmintát alkotó összes megnyilatkozás száma nem volt megadható, mivel a nyelvi fejlődésben viszonylag későn érő kisfiú ekkor még igen sok olyan hangsort is produkált, amelyről nem lehetett eldönteni, hogy hangtani szempontból rosszul megformált nyelvi közlésről

vagy pedig értelmetlen hangsorról van-e szó. (Ennek következtében az utánzásnak a teljes produkción belüli százalékos aránya sem volt megadható.)

1. táblázat

A vizsgált beszédminták legfontosabb adatai

<i>Balázs</i>						
Minta	A gyerek életkora	ÁM*	A felvétel időtartama	Az összes megnyilatkozás száma a mintában**	Az összes utánzás száma***	Az utánzás %-a
I.	1;7,15–1;8,14	1,01	1 óra 43 perc	–	79+32	–
II.	1;8,15–1;9,14	1,00	1 óra 24 perc	–	99+35	–
III.	1;9,15–1;10,14	1,06	1 óra 58 perc	–	111+10	–
IV.	1;10,24	1,08	1 óra 10 perc	378	115	29,7
V.	1;11,20	1,15	1 óra 22 perc	632	218	34,5
VI.	2;0,18	1,52	1 óra 07 perc	531	158	29,8
VII.	2;1,17	1,83	1 óra 27 perc	588	191	32,4
VIII.	2;2,20	2,51	1 óra 30 perc	552	127	23,0
IX.	2;3,11	2,74	1 óra 30 perc	714	182	25,5
<i>Vilma</i>						
I.	1;10,11	1,18	1 óra 02 perc	543	206	37,9
II.	1;11,7	1,98	1 óra 48 perc	785	262	33,4
III.	2;0,5	2,69	1 óra 54 perc	1058	299	28,3

* Az átlagos mondathoz kiszámítása a Brown (1973) által javasolt módon történt.

** Csak az *érthető* megnyilatkozások.

*** Az első három minta esetében az első szám a felvétel során elhangzott, a második a naplóban lejegyzett utánzások számát adja meg.

A két kisgyermek megnyilatkozásait fonémikusan írtam át. A fonémikus szempontból nem osztályozható hangok és egyes feltűnő kiejtési jelenségek jelölésére az egyezményes hangjelölést használtam.

3. Az elemzés szempontjai

3.1. Lexikai tanulás

Annak a kérdésnek az eldöntésekor, hogy szerepet játszott-e az utánzás a szókincs elsajátításában, vagy másképpen megfogalmazva: progresszív volt-e az utánzás a lexikai tanulás szempontjából, a két kisgyermek vizsgált utánzásainak szóanyagát spontán megnyilatkozásaik szóanyagával hasonlítottam össze. E célból, mindkét gyermek esetében külön-külön, a vizsgált fejlődési szakasz minden egyes hónapjára szótárt állítottam össze, amely az adott hónapban regisztrált összes megnyilatkozás szóanyagát tartalmazta, az e kutatásban használt fonémikus átírásban.

Az utánzott szavak újdonsági fokának (az elsajátítás szempontjából „progresszív” vagy „nem progresszív” mivoltának) leírására a következő kategóriákat alkalmaztam:

I. Abszolút első lexikai elem (jelölése: LEXAB): az utánzott szó a kisgyermek megelőző, illetve egyidejűleg produkált spontán beszédanyagában egyszer sem fordult elő: az illető szó tehát az adott lexikai elem legelső előfordulása a gyermek beszédanyagában;

II. Lexikailag progresszív utánzás (LEXPR): az utánzott szó a gyermek megelőző, illetve az utánzással egyidejűleg produkált spontán beszédanyagában nem fordult elő kettőnél többször;

III. Lexikailag nem progresszív utánzás: az utánzott szó a gyermek megelőző, illetve az utánzással egyidejűleg produkált spontán beszédanyagában kettőnél több alkalommal is előfordult.

Az I. és a II. kategóriába sorolt szavak összege alkotja a LEXPRA kategóriát, amely mintegy összesített formában mutatja be az új szavak arányát a vizsgált kisgyermek egy-egy beszédmintájának utánzásaiban.

3.2. A szavak köznyelvi hangalakjának elsajátítása

Annak a kérdésnek a vizsgálatában, hogy elősegíti-e az utánzás a szavak köznyelvi hangalakjának az elsajátítását, a következő módon jártam el.³ A havi szótárak segítségével (amelyek a gyerekek teljes beszédanyagában előforduló szavakat az eredeti átírásban tartalmazták) az utánzásokban szereplő szavak hangalakját összevettem az e szavak (egyidejű vagy megelőző) spontán előfordulása során regisztrált hangalakkal (illetve hangalakokkal).

(Ebben a részvizsgálatban az első ízben az utánzásokban előforduló – LEXAB – elemeket figyelmen kívül hagytam, hiszen ezek hangalakját nem volt mivel összevetni; a fenti szempont vizsgálata tehát csak azokra a szavakra terjedt ki, amelyeket a gyerekek az utánzással egyidejűleg vagy azt megelőzően spontán megnyilatkozásaikban is használtak. A 4. és az 5. táblázat mintánkénti N-jei ezeknek a számát adják meg.)

Egy-egy szó utánzását progresszívnek tekintettem a szó köznyelvi hangalakjának az elsajátítása szempontjából, amennyiben:

I. A spontán előfordulás során hasonulást tartalmazó, vagy többé-kevésbé idioszinkratikus hangalakkal használt szó egy vagy több hangját a gyermek az utánzás során a

³ A tanulás e típusa a szó szigorú értelmében véve nem tekinthető fonológiai tanulásnak, hiszen a gyerekek a szavak hangalakjának az utánzás folyamatában végrehajtott korrekciója során a legtöbb esetben nem valamilyen, az addig használtakhoz képest új fonémát vezettek be, nem sajátítottak el új oppozíciót; a szó hangalakját rendszerint olyan hangok (fonémák) bevezetésével korrigálták, amelyeket más szavakban már gyakran használtak.

köznyelvi hangalaknak megfelelő (vagy ahhoz egy vagy több képzésmozzanat tekintetében közelebb álló) hanggal helyettesítette,

pl. Balázs 2;0,18

Balázs: *Gijá-gijá! Gijá!*

Felnőtt: *Virágot veszel?*

Balázs (nagy gonddal, erőfeszítéssel artikulálva a szót): *Vii-já / világ. Világ.*

(A *virág* szó Balázs megelőző és egyidejű spontán beszédanyagában 18 alkalommal fordult elő *gilá, gijá, gila és gija*, illetve – egyetlen esetben – *gilag* hangalakban.)

II. A spontán beszédben redukált hangalakkal, csonkán használt lexikai elemet a gyermek az utánzás során a szó köznyelvi hangalakjának megfelelően egy vagy több hanggal kiegészítette;

Balázs 2;0,18

Felnőtt: *Nem volt hideg?*

Balázs: *Hideg. Hideg.*

(A „hideg” szó Balázs egyidejű, illetve megelőző spontán beszédanyagában 10 alkalommal fordult elő, *ide; hide*, illetve – egyetlen esetben – *hihe* hangalakban.)

III. A spontán használat során felcserélt hangok sorrendjét a gyermek az utánzás során a szó köznyelvi hangalakjának megfelelően megváltoztatta, pl.

Balázs 1;9,20

Felnőtt: *Mi az?*

Balázs: *Pék („Kép”).*

Felnőtt: *Kép, az ikon.*

Balázs: *Ké. Kép.*

(A *kép* szó Balázs megelőző, illetve egyidejű spontán beszédanyagában 4 alkalommal fordult elő, *pé*, illetve *pék* hangalakban.)

3.3. Nyelvtani tanulás

Azt a kérdést, hogy hozzájárult-e az utánzás a vizsgált kisgyermek nyelvtani fejlődéséhez, oly módon próbáltam eldönteni, hogy öt kiválasztott – a nyelvtani rendszer fejlődésének aspektusait jórészt felölelő – szempontból (a megnyilatkozásban használt todalékok, a mondat típus, valamint – többszavas megnyilatkozások esetében – az elemek közötti szintaktikai-szemantikai viszonyok, a mondat közvetlen összetevők szerint komplexitása, valamint a szórend szempontjából) összehasonlítottam a kisgyermek utánzásait és spontán megnyilatkozásait. A gyermekek egy-egy utánzását a nyelvtani fejlődés szempontjából progresszívnek tekintetem,⁴ amennyiben:

⁴A grammatikailag progresszív utánzások jelölése a továbbiakban GRAPR.

I. az utánzás olyan todalékot tartalmazott, amely a megelőző, illetve egyidejűleg regisztrált spontán beszédanyagban legfeljebb két alkalommal fordult elő,⁵

II. az utánzás olyan (kijelentő, kérdő, felkiáltó stb.) mondatípushoz tartozott, amely a megelőző, illetve egyidejűleg regisztrált spontán megnyilatkozásokban nem fordult elő kettőnél többször;

III. a (több szóból álló) utánzás olyan szintaktikai-szemantikai viszonyt tartalmazott, amely a megelőző, illetve egyidejűleg produkált spontán beszédanyagban nem fordult elő kettőnél többször. A szintaktikai-szemantikai viszonyok osztályozásakor – bizonyos módosításokkal – a Bloom et al. (1974), valamint Ramer (1975) által alkalmazott kategóriákat használtam.

A két kisgyermek beszédanyagának ilyen szempontból osztályozására szolgáló kategóriák a következő szintaktikai-szemantikai viszonyokat foglalták magukba:

1. Cselekvés az érintett tárgyon: Bloom et al. eredeti megjelölése: Action-on-Affected-Object.⁶ A megnyilatkozás valamilyen tárgyra irányuló cselekvésre utal, amely azonban az illető tárgy helyét nem változtatja meg. A cselekvés ágense nincs szükségszerűen megnevezve.

Pl. *Héjját levenni!* („Vedd le a héjját!”)

Meccsináni Pilosta! („Csináld” vagy „Csináljuk meg Piroskát!”, ti. rakjuk össze a Pirocska és a farkas meséjét ábrázoló kockákat.)

2. Lokatív cselekvés helye és tárgya: (Bloom kifejezésével: *Place-and Object-of-Locative-Action*): A megnyilatkozás olyan, ágens is feltételező cselekvésre utal, amely az érintett tárgy vagy – amennyiben a mozgató és a helyváltoztató entitás egy és ugyanaz – az ágens helyének megváltozását eredményezi.

Pl. *Picsi babát /viszel/ oda!* („Vidd oda a pici babát!”); *Vimma oda ül.*

3. Cselekvés érintett tárgy nélkül (Bloom *Actions (without Affected-Object)*): A megnyilatkozás sem a tárgyra, sem önmagára nem irányuló, intranszitiv íge által kife-

⁵ Az utánzások nyelvtani újdonságának elemzésekor a gyermekek spontán beszédanyagából a „type”-okat – nem pedig a „token”-eket – vettem figyelembe, mivel lehetőség szerint el akartam kerülni, hogy analízismentes eszközök elsajátított, de többször használt todalékok szóalakok, szószervezetek, mondatok alapján minősítsek produktívnek egy-egy utánzásban szereplő nyelvtani jelenséget.

⁶ Az első öt – az igei relációk típusait reprezentáló – kategória esetében Bloom et al. külső, kontextuális kritériumokat alkalmaztak, közelebbről azt tekintették meghatározónak, hogy kísérte-e valamilyen mozgás az illető megnyilatkozást, s ha igen, akkor volt-e ennek a mozgásnak valamilyen – helyváltoztatást eredményező – célja. Ez volt az alapja az akció és az állapot, valamint a „lokatív” és „nem lokatív” akció-és állapotkategóriák megkülönböztetésének. Jómagam Bloom et al. eljárásától eltérően a fenti szempontú osztályozás során elsősorban a megnyilatkozások nyelvészeti értelmezésére próbáltam támaszkodni (ami egyrészt azért volt megvalósítható, mivel a sűrűbb időközönként végzett adatfelvétel esetünkben a gyermekek aktuális nyelvtani szabályainak, szóhasználatának behatóbb ismeretét tette lehetővé, másrészt pedig mivel elemzésünk a Bloom et al. által vizsgáltnál fejlettebb korszakra is kiterjedt). Külső, kontextuális tényezőket csupán akkor vettem figyelembe, ha a megnyilatkozás maga nem adott elegendő támpontot az osztályozáshoz. Mivel ez a Bloom et al. által használt definíciók bizonyos fokú módosításával járt, az első öt esetben közlöm e kategóriák általam alkalmazott, módosított meghatározását. A többi – a gyermeknyelvi kutatásban jobban ismert, közkeletűbb – elemzési kategóriát definíció nélkül, csupán egy-egy példával szemléltetve közlöm.

jezett, helyváltoztatáshoz nem vezető cselekvésre utal, pl. *Tyőbe szalad* („Körbe szalad!”); *Az folod.* („Az forog.”)

4. Tárgy állapota, helyzete (Bloom et al.: *State-Location-of-Object*): A megnyilatkozás a tárgy helyére utal, a tárgy helyének változását eredményező cselekvésmozzanatot nem tartalmaz. Pl.: *Ott áll; Kaki benne.*

5. Állapot: A megnyilatkozás az élő entitás átmeneti állapotára utal, pl. *Ádám-papa halasz-tik.* („Ádám-papa haragszik.”)

6. Tulajdonság: *Kicsi elefánt; Na vauvau.* („Nagy kutya.”)

7. Birtoklás: *Baba/haj; Zsuzsamama/ágy.* („Baba haja”; „Zsuzsa mama ágya.”)

8. Létezés: *Ee nyul.*⁷ (Kb. „Ez nyúl.”)⁷

9. Tagadás: *Az nem jó; Nem fáj.*

10. Visszautasítás: *Bugyi nem; Kakakó nem tell.* („Nem kell a bugyi”; „Kakaó nem kell.”)

11. Újramegjelenés: *Mácsi háza; Méd ∂ babát!* („Másik házat”, ti. építsünk; „Még babát”, ti. rajzoljon Vv.)

12. Azonosság: *Dani fiú; Vimma tyilá.* („Vilma kislány.”)

13. Cselekvés ideje: *Mális lövöt.* („Máris jövök.”)

14. Cselekvés módja: *Eddüt eszünk.* („Együtt eszünk.”) *Husikát ededü!* („Husikát egyedül”, ti. akarná enni.)

IV. Az utánzások nyelvtani újdonságát vizsgálva a gyermekek többszavas utánzásait és spontán megnyilatkozásait a közvetlen összetevők szerinti komplexitás szempontjából is összehasonlítottam. Az összehasonlítás során a gyermekek egy-egy utánzását nyelvtanilag progresszívnek tekintetem, amennyiben az olyan, két vagy több összetevőből álló igei és/vagy főnévi csoportot tartalmazott, amelyhez hasonló komplexitású ICs és/vagy FCs nem fordult elő kettőnél többször az egyidejűleg, illetve megelőzően felvett spontán beszédanyagban.

V. Ugyancsak progresszívnek tekintetem a gyermekek utánzásait, amennyiben a többszavas utánzás elemeinek sorrendje olyan nyelvtanilag helyes szórendi kombinációt képviselt, amely az illető gyermek egyidejűleg, illetve megelőzően produkált spontán többszavas megnyilatkozásaiban nem fordult elő kettőnél többször. (A két kisgyermek nyelvi fejlődésének vizsgált szakaszában a szórendi problémák, illetve a szórendi szabályok elsajátításában bekövetkező fejlődés leginkább az igekötős igeik használatában volt megragadható.)

Az utánzások nyelvtani újdonságának elemzésekor nem vettem figyelembe a „módosított utánzások” (1. fent) csoportját, hiszen az ilyen típusú utánzás során a gyerekek rendszerint éppen a fentebb felsorolt – a nyelvtani újdonság, „progresszivitás” megítélésében kritériumnak tekintett – nyelvtani jellemzők egyike vagy másika tekintetében módosították a modellmondatot (például megváltoztatták a modell valamelyik elemének a toldalékát, az elemek szórendjét, egy-egy újabb összetevővel bővítették a modellt stb.).

⁷ *Ee* = tárgyak, személyek megnevezése előtt használt deiktikus elem Vilma nyelvi fejlődésének korai szakaszában.

4. Eredmények

4.1. Lexikai tanulás

A lexikailag abszolút (LEXAB), lexikailag progresszív (LEXPR) szavak, valamint az e két típus összegző LEXPRA kategória minták szerinti százalékos arányát a gyermekek utánzásaiban a 2. és a 3. táblázat adja meg.

2. táblázat

A lexikailag progresszív elemek aránya Balázs beszédmintáiban*

	I. N=121 %	II. N=149 %	III. N=127 %	IV. N=121 %	V. N=250 %	VI. N=195 %	VII. N=292 %	VIII. N=183 %	IX. N=307 %
LEXPR	16,5	9,4	9,4	11,6	19,6	13,8	18,2	7,7	7,8
LEXAB	44,6	24,8	25,2	23,9	34,4	24,1	8,2	11,4	7,5
LEXPRA	61,1	34,2	34,6	35,5	54,0	37,9	26,4	19,1	15,3
	p<0,001			p<0,001		p<0,001		p<0,01	

*Az N-ek értéke az adott minta utánzásaiban szereplő szavak számát adja meg.

3. táblázat

A lexikailag progresszív elemek aránya Vilma utánzásaiban

	I. N=231 %	II. N=393 %	III. N=459 %
LEXPR	21,6	11,5	11,1
LEXAB	39,0	15,0	12,6
LEXPRA	60,6	26,5	23,7
	p<0,001		

E táblázatok adatai egyértelműen azt mutatják, hogy a két kisgyermek beszédfejlődésének bizonyos szakaszaiban fontos szerep hárul az utánzásra az új szavak elsajátításának, illetve gyakorlásának folyamatában: az utánzott szavak jelentős hányada – egyes mintákban többsége – a fenti kritériumok szerint a két első kategória valamelyikébe esett.

Az új lexikai elemek utánzásának arányait a LEXPRA kategória százalékainak alapján vizsgálva azt látjuk, hogy Balázs I. mintájának utánzásaiban az új szavak aránya kiugróan magas volt: a fejlődésnek ezen a pontján az utánzott szavaknak csaknem kétharmada ebbe a kategóriába tartozott. A II. mintában a LEXPRA elemek aránya csaknem felére csökkent (a csökkenés szignifikáns volt a $p<0,001$ szinten)⁸, az ezt követő két mintában nagyjából azonos szinten maradt, majd az V. mintában ugrás-

⁸ A szomszédos minták értékeinek összehasonlítása itt, valamint a továbbiakban bemutatott adatok esetében a kétmintás t -próba segítségével történt (Hajtman 1971).

szerűen megnőtt (a növekedés szignifikáns volt a $p<0,001$ szinten). Ez utóbbi mintában újra az utánzások szóanyagának több mint fele esett a LEXPRA kategóriába. Az utolsó négy mintában azonban az addigi szókinészhez képest új szavak aránya fokozatosan – és jelentős mértékben – csökkent (az V–VI. és a VI–VII. minták között a csökkenés szignifikáns volt a $p<0,001$, illetve a $p<0,01$ szinten). Az V. mintában bekövetkezett csúcs után tehát folyamatosan csökkent az utánzás jelentősége az új szavak elsajátításában, illetve gyakorlásában.

Ami a LEXPR és LEXAB kategóriába tartozó elemek százalékainak az egyes mintákon belüli, egymáshoz viszonyított arányát illeti, Balázs anyagának első hét, Vilma anyagának pedig I. mintájában az első alkalommal előforduló (LEXAB) szavak aránya durva becsléssel mintegy kétszerese volt a lexikailag progresszív (LEXPR) elemek arányának. Balázs utolsó három, illetve Vilma utolsó két mintájában azonban az e két kategória közötti eltérés – némi ingadozással bár, de – kiegyenlítődni látszott, tehát a legelőször használt, teljesen új (LEXAB) elemek utánzásának aránya csökkent, az 1-2 alkalommal spontánul is használtaké (LEXPR) pedig nőtt a fejlődés folyamán.

4.2. A szavak köznyelvi hangalakjának elsajátítása

A köznyelvi hangalak elsajátítása szempontjából progresszív utánzások arányát a két kisgyermek vizsgált beszédmintáiban a 4. és az 5. táblázat mutatja be.

4. táblázat

A köznyelvi hangalak elsajátítása szempontjából progresszív utánzások Balázs beszédmintáiban

I. N=67 %	II. N=112 %	III. N=95 %	IV. N=92 %	V. N=164 %	VI. N=148 %	VII. N=268 %	VIII. N=162 %	IX. N=284 %
6,0	7,1	2,1	7,6	15,9	16,9	2,6	3,7	3,5
			0,05<p<0,1		p<0,001			

5. táblázat

A köznyelvi hangalak elsajátítása szempontjából progresszív utánzások Vilma beszédmintáiban

I. N=141 %	II. N=334 %	III. N=401 %
12,8	7,5	5,5
0,05<p<0,1		

Balázs adatai szerint (4. táblázat) a kisfiú már az I–IV. mintában is szerény mértékben bár, de felhasználta az utánzást szavai hangalakjának a tökéletesítésére. Az ilyen szempontból „progresszív” elemek aránya azonban a IV. és az V. minta között ug-rásszerűen megnövekedett (a növekedés majdnem szignifikánsnak volt tekinthető, a szignifikancia szintje $0,05<p<0,1$), és ez az arány a VI. mintában is hasonlóan magas

szinten maradt. E két mintájában Balázs a vizsgált szavaknak mintegy egyhatoda esetében korigálta a szavak hangalakját az utánzás során (ugyanezen lexikai elemek spontán használatához képest).

A VII. mintában azonban ez az arány erőteljesen csökkent (a VI. és a VII. minta között a csökkenés szignifikáns volt a $p < 0,001$ szinten), és az utolsó két mintában is alacsony szinten maradt. Az utánzás ilyen irányú funkciója tehát a VI. minta után elvesztette jelentőségét.

Vilma adatai szerint viszont (5. táblázat) az utánzásnak a köznyelvi hangalak elsajátítását elősegítő szerepe – hasonlóan a lexikai tanulás párhuzamos adataihoz, l. a fent mondottakat – az I. mintában volt a legjelentősebb. A kislány ekkor a vizsgált szavak közül minden nyolcadik esetében korigálta a szavak hangalakját az utánzás során. Vilma ezt követő két mintájában a köznyelvi hangalak elsajátítása szempontjából progresszív utánzások aránya csökkent ugyan, ez a csökkenés azonban kisebb mértékű volt a Balázs VII. mintájában regisztráltnál. (Az I. és II. mintára vonatkozólag a t értéke majdnem szignifikáns volt, $0,05 < p < 0,1$.)

4.3. Nyelvtani tanulás

A két kisgyermek nyelvtani szempontból progresszív utánzásainak arányát az egyes beszédmintákban a 6. és a 7. táblázat adja meg.

6. táblázat

Nyelvtanilag progresszív utánzás Balázs beszédmintáiban

I. N=107 %	II. N=128 %	III. N=117 %	IV. N=111 %	V. N=210 %	VI. N=150 %	VII. N=157 %	VIII. N=70 %	IX. N=86 %
15,9	6,3	6,8	2,7	14,3	18,7	22,9	21,4	5,8
p < 0,02			p < 0,001				p < 0,004	

7. táblázat

Nyelvtanilag progresszív utánzás Vilma beszédmintáiban

I. N=191 %	II. N=170 %	III. N=152 %
12,1	17,2	6,6
	p < 0,005	

A nyelvtanilag progresszív utánzások arányának egyenlőtlen alakulása az egyes beszédmintákban arra utal, hogy – amint ezt korábban már az utánzás és lexikai tanulás, illetve utánzás és „külső nyelvi forma” kapcsolatát vizsgálva más vonatkozásban is tapasztalhattuk – az utánzás a gyermekek beszédfejlődésének egyes korszakaiban korántsem azonos mértékben szolgálta a nyelvtan tanulásának, illetve gyakorlásának

céljait. Így Balázs I. beszédmintájában a nyelvtanilag progresszív utánzások aránya (akárcsak a lexikailag progresszíveké) igen magas volt. Ez a magas arányszám azonban a II. mintában szignifikánsan csökkent ($p < 0,02$), a III. és a IV. mintában igen alacsony szinten maradt, az V. mintában azonban ismét szignifikánsan növekedett ($p < 0,001$). Ettől kezdve a nyelvtanilag progresszív utánzások aránya a VII. mintáig bezárólag folyamatosan (bár nem szignifikánsan) nőtt, a VIII. mintában is igen magas szinten maradt (a VII. és a VIII. mintában az utánzások több mint egyötöde a nyelvtanilag progresszív kategóriába esett!), majd a IX. mintában ismét szignifikánsan csökkent ($p < 0,004$).

Vilma vizsgált beszédanyagában a nyelvtanilag progresszív utánzások aránya már az I. mintában is viszonylag magas (12,1%) volt. Ez az arány a II. mintában nem szignifikánsan bár, de tovább növekedett, majd a III. mintában szignifikáns csökkenés következett be a nyelvtanilag progresszív utánzások arányában ($p < 0,05$).

Az adatokból tehát egyértelműen megállapítható, hogy a nyelvi fejlődés meghatározott szakaszában, a szorosán vett nyelvtani fejlődés kezdetén, az utánzás szerepet játszott a nyelvtani szabályok tanulásában és gyakorlásában.

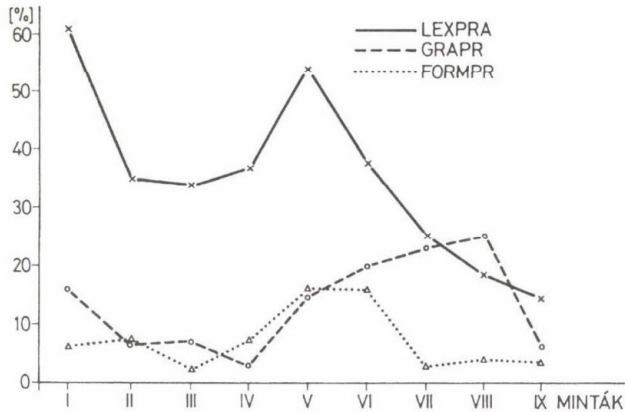
Végül egy további, megjegyzésre érdemes tény az utánzások nyelvi újdonságának fenti elemzésével kapcsolatban: a nyelvtanilag progresszív utánzások elemzési kategóriák szerinti vizsgálata azt mutatta, hogy a gyerekek az esetek többségében (Vilma a GRAPR utánzások csaknem kétharmadában, Balázs pedig ennél valamivel nagyobb arányban) az alaktani szabályok (új ragok, jelek) tanulására, illetve gyakorlására használták fel az utánzást (I. elemzési kategória). Vilma nyelvtanilag progresszív utánzásainak további egyharmada (Balázsnál kb. egyötöde) a III. kategóriába esett, tehát az utánzások a megelőző és az egyidejű spontán beszédanyaghoz képest új szintaktika-szemantikai viszonyokat tartalmaztak; a többi elemzési kategóriát csupán 1-2 szórványos adat képviselte a két kisgyermek nyelvtanilag progresszív utánzásainak köréből.

5. Megbeszélés

Az eredmények azt mutatják, hogy a nyelvi fejlődés meghatározott szakaszában mindkét vizsgált gyermek felhasználta az utánzást a lexikai és a nyelvtani tanulás céljaira, valamint a szavak köznyelvi hangalakjának az elsajátítására.

Az utánzás tanulási funkcióinak leírt változásait áttekintve azonban szembetűnővé válik a következő tény. Balázs anyagában – amelyben a vizsgálat nagyobb időbeli terjedelme miatt az utánzás funkcionális változásai jobban követhetők voltak, mint Vilmánál – a fentebb vázolt tanulási funkciókban sajátos időbeni váltás következett be. Annak ellenére ugyanis, hogy az utánzás szerepe a szókincs, a köznyelvi hangalak és a nyelvtan elsajátításában ugyanazon a ponton, az V. mintában vált jelentőssé: a LEXPRA, HANGPR és GRAPR utánzások arányának szignifikáns növekedése egyszerre következett be ebben a mintában (az 1. mintabeli adatoktól ezúttal, az alább tárgyalt okokból, eltekintek), az utánzás e funkciói a további mintákban több tekintetben eltérően alakultak. A lexikailag progresszív + abszolút (LEXPRA) utánzás maxi-

mális értéke az V. mintára esett, a VI. mintában már szignifikáns csökkenés következett be a LEXPRA utánzások arányában. Az utánzásnak a hangalak elsajátításában játszott szerepe az V. és a VI. mintában volt a legjelentősebb, e funkció szignifikáns csökkenése a VII. mintában következett be. A nyelvtanilag progresszív utánzások pedig a VII–VIII. mintában fordultak elő a legnagyobb arányban, s a GRAPR utánzások szignifikáns csökkenése a IX. mintában következett be (l. az 1. ábrát).

I. ábra

Lexikailag, hangtanilag és nyelvtanilag progresszív utánzások Balázs beszédmintáiban

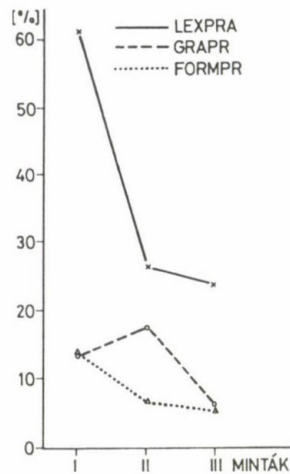
Vilma anyagában ugyan a vizsgálat szűkebb időbeli terjedelme miatt nem volt lehetséges megfigyelni az utánzás funkcióinak ilyen váltakozását, bizonyos adatok azonban (így pl. a LEXPRA és HANGPR utánzások kezdeti magas arányának a II. mintában bekövetkező szignifikáns vagy majdnem szignifikáns csökkenésével egyidőben a GRAPR utánzások szignifikáns növekedése, majd a következő mintában bekövetkező szignifikáns csökkenése, l. a 2. ábrát) arra utalnak, hogy hasonló funkcióváltások – esetleg Vilma dinamikusabb nyelvi fejlődése miatt felgyorsult tempóban – az ő esetében is végbementek.

Az utánzás nagyarányú felhasználása a fenti tanulási funkciók egyikének vagy másikának az esetében azt jelezte, hogy a nyelv elsajátításának adott területén intenzív tanulási folyamat megy végbe. Így például az általános mondatosszát (l. 1. táblázat) a nyelvtani fejlődés mutatójának tekintve megállapítható, hogy (Balázs I. mintájától eltekintve) a nyelvtanilag progresszív utánzások magas aránya mintegy előrejelezte, később pedig végigkísérte az intenzív nyelvtani fejlődés szakaszát.

Ezzel kapcsolatban azonban felmerül a kérdés: mivel magyarázható a nyelvtanilag és lexikailag progresszív utánzások magas aránya Balázs I. beszédmintájában, amelyet – az ÁM-nek a három következő mintán át tartó stagnálásából ítélve – nem követett intenzív nyelvi fejlődés?

Feltevésünk szerint e jelenség okát a gyermek korai és későbbi utánzásainak minőségileg eltérő vonásaiban, az implikált pszichológiai folyamatok részleges különbségeiben kell keresni. Bizonyos egyéb jelenségek – így például a modell utolsó elemét

„visszhangzó” utánzások magas aránya (erről közelebbről I. Réger 1986), vagy e korai utánzások gyakori holisztikus, (nem szelektív) jellege,⁹ ugyanis arra engednek következtetni, hogy Balázs e korai utánzásai nem a fejlődési pszicholingvisztika által leírt aktív, szelektív utánzás, hanem a század első felének pszichológiai-nyelvpszichológiai irodalmában a beszédfejlődés egyik legkorábbi jelenségeként tárgyalt „fiziológiai echolália” (Preyer 1905) vagy „visszhang-nyelv” („Echosprache” Wundt 1900; Kainz 1943: a hangalak reprodukálására irányuló, értelmetlen, mechanikus utánzás) kategóriájához áll közel, tehát az utánzás ontogenetikus fejlődésének egy korai stádiumát képviseli.

2. ábra

Lexikailag, hangtanilag és nyelvtanilag progresszív utánzások Vilma beszédmintáiban

Bár ez a kérdés mindenképpen további kutatást érdemel, adataink alapján annyi talán most is elmondható: igen valószínű, hogy a gyermeknyelvi utánzás nem csupán funkcióiban, hanem jellegében is változik a nyelvi fejlődés folyamán.

Az eddigieket összefoglalva tehát megállapíthatjuk: a gyermeknyelvi utánzás – másutt leírt társalgási funkciója mellett (I. Réger 1986) – intenzív tanulási folyamatok színtere, amelynek középpontjába egymást váltva kerülnek a nyelvelsajátítás éppen soron lévő, legaktuálisabb feladatai (köztük a hangalak, a „külső nyelvi forma” elsajátítása).

A tanulási funkciók változásán túl az utánzás valószínűleg belső sajátosságai, az implikált pszichológiai mechanizmusok tekintetében is változik a fejlődés folyamán. Egyes adataink tehát, úgy tűnik, ebben a tekintetben is megerősítik a századforduló nyelvpszichológusainak utánzásfelfogását.

⁹ Balázs ekkor több esetben nem hagyta el a toldalékokat a megismételt elemekből, illetve – amennyiben erre a durván approximatív hangtani megformálásból következtetni lehet – több elemből álló szegmentumokat értelem nélkül, holisztikusan utánzott.

A gyermeknyelvi utánzást tehát – ellentétben a modern pszicholingvisztika meglehetősen statikus leírásával – mind funkciói, mind belső sajátosságai tekintetében a vizsgált életkorú gyermekek pszichikus tevékenységének dinamikusan változó jelenségei közé kell sorolnunk.

Felhasznált irodalom

- Bloom, L.–L. Hood–P. Lightbown (1974): Imitation in language development: If, when, why. *Cognitive Psychology* 6. 380–420.
- Brown, R. (1974): *A first language*. Cambridge, Mass., Harvard University Press.
- Brown, R.–U. Bellugi (1964): Three processes in the child's acquisition of syntax. E. H. Lenneberg (szerk.): *New directions in the study of language*. Cambridge, Mass. MIT Press, 131–161.
- Compayré, G. (1900): *Die Entwicklung der Kinderseele*. Altenburg, Bonde.
- Ervin, S. (1964): Imitation and structural change in children's language. E. H. Lenneberg (szerk.): *New directions in the study of language*. Cambridge, Mass. 163–189.
- Hajtman Béla (1971): *Bevezetés a matematikai statisztikába*. Bp. Akadémiai Kiadó.
- Kainz, F. (1943): *Psychologie der Sprache*. II. kötet. Stuttgart, Enke.
- Leonard, B. L.–L. Kaplan (1976): A note on imitation and lexical acquisition. *Journal of Child Language* 3. 449–455.
- Leonard, B. L.–R. G. Schwarz–K. M. Folger–M. J. Wilcox (1978): Some aspects of child phonology in imitative and spontaneous speech. *Journal of Child Language* 5. 403–415.
- Meumann, E. F. W. (1903): *Die Sprache des Kindes*. Zürich, Zürcher & Furrer.
- Moerk, E. L. (1977): Processes and products of imitation: Additional evidence that imitation is progressive. *Journal of Psycholinguistic Research* 6. 187–202.
- Moerk, E. L.–C. Moerk (1979): Quotations, imitations and generalizations. Factual and methodological analyses. *International Journal of Behavioral Development* 2. 43–72.
- Pléh Csaba (1980): *A pszicholingvisztika horizontja*. Bp. Akadémiai Kiadó.
- Réger Zita (1984): A dialógus kezdetei a gyermeknyelvben. Az utánzás. (Kandidátusi értekezés.) Bp.
- Uő (1986): A gyermeknyelvi utánzás kutatása a fejlődési pszichológiában. Egy új szempont. *Pszichológia* 6. 93–134.
- Rodd, L. J.–M. D. S. Braine (1970): Children's imitations of syntactic constructions as a measure of linguistic competence. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior* 10. 430–443.
- Ryan, J. (1973): Interpretation and imitation in early language development. R. A. Hinde–J. Stevenson–Hinde (szerk.): *Constraints on learning*. London–New York, Academic Press 427–443.
- Scholes, R. J.: On functors and contentives in children's imitations of word strings. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior* 9. 167–170.
- Shipley, E.–C. Smith–L. Gleitman (1969): A study in the acquisition of language. Free responses to commands. *Language* 45. 322–342.
- Slobin, D. I. (1968): Imitation and grammatical development in children. N. S. Endler–L. R. Boulter–H. Osser (szerk.): *Contemporary issues in developmental psychology*. New York, Molt, Rinehart & Winston, 437–411.
- Slobin, D. I.–C. A. Welsh (1973): Elicited imitation as a research tool in developmental psycholinguistics. C. A. Ferguson–D. I. Slobin (szerk.): *Studies in child language development*. New York, Molt, Rinehart & Winston, 485–497.
- Snow, C. E. (1981): The uses of imitation. *Journal of Child Language* 8. 205–212.
- Stern, C.–W. Stern (1907, 1922.³): *Die Kindersprache*. Leipzig.
- Stine, E. L.–J. N. Bohannon (1983): Imitations, interactions, and language acquisition. *Journal of Child Language* 10. 489–603.
- Whitehurst, G. J.–R. Vasta (1975): Is language acquired through imitation? *Journal of Psycholinguistic Research* 4. 37–59.
- Wundt, W. (1900): *Völkerpsychologie*. I. kötet: *Die Sprache*. Leipzig, Engelmann.

A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete
Budapest